

Борис Голов як теріолог, еколог, музеолог

Ігор Загороднюк, Марина Коробченко

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I., M. KOROBCHENKO. Boris Golov, a mammalogist, ecologist, and museologist. — Essay on Borys Golov (1923–2016), a famous zoologist from Poltava, who at various times studied mammals of steppe regions of the Southern Urals, Kazakhstan, and Ukraine. Among the author’s well-known developments are traps for mole voles and mole rats. The greatest attention in the works of this researcher was paid to the fauna of Poltava region, for which the researcher has prepared a number of special and review works. Among the special works are analysis and forecast of population dynamics of murine rodents, features of the spatial distribution of muskrats and mole rats. Among the reviews are ‘Mammals of Poltava Fauna’ and ‘Changes in Landscapes and Fauna of Poltava Region.’

Біографічні деталі

Борис Олександрович Голов народився 23 грудня 1920 р. в с. Корчева Тверської обл. (зона загоплення Іваньковського вдсх. з 1936 р.). 1933 р. сім’я переїхала до Полтави; тут він вчився у 10-й Трудшколі. Змалку цікавився фауною, надто птахами. У 1940 р. після закінчення школи призваний до ЧА, у прикордонні війська, де став учасником війни в Карелії та згодом у блокадному Ленінграді. Демобілізований у званні ст. лейтенанта (помічник начальника штабу полку). По війні, 1946 р. вступив на біофак Московського університету, спеціалізувався на кафедрі зоології хребетних, у О. М. Формозова.

У 1951 р. після закінчення навчання вступив до аспірантури (ймовірно, там само). Дисертацію захистив 1955 р. (канд. біол. наук). Одразу після захисту повернувся до Полтави, де отримав житло від Полтавського сільгоспінституту, у якому відтоді й до виходу на пенсію працював, у т.ч. протягом 1963–1973 рр. завідувач кафедри зоології та захисту рослин. Помер 5 грудня 2016 р.

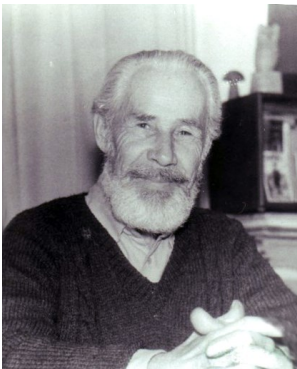
Рис. 1. Борис Олександрович Голов. Фото близько 1947 р. (час навчання в університеті); з альбому Б. Голова.

Ключові доробки в галузі теріології

Борис Голов — ретельний дослідник, що мав декілька «спеціалізацій». Перша — спостережна зоологія, щодо якої відомо (з сімейного вебсайту), що протягом життя вів докладний щоденник спостережень за природою (переважно птахами) і, зокрема, є згадки про докладні записи 1952 р. про спостереження за ховраками у Казахстані. Друга особливість — увага до оцінки ландшафту та історичних змін фауни. Третя його особливість — увага до колекцій, і важливо зазначити, що існування й розвиток зоологічного музею Полтавського сільгоспінституту — це його заслуга. Четверта — його позитивні педагогічні практики, незмінна викладацька активність. Врешті, п'ята — вміння і бажання до узагальнень, завдяки чому ним написано чимало красномовних і автобіографічних творів, переважно самвидавного типу, які доступні завдяки його сім'ї. Серед цих видань — «Зміни ландшафтів і фауни Полтавщини» (є однойменна стаття) (рос.; веб-сайт borisgolov.yolasite.com).

Перша й одна з останніх наукових праць дослідника були підготовлені з вчителем О. Формозовим: «Вплив гризунів на рослинність пасовищ та сінокосів глинистих напівпустель міжріччя Волга-Урал» (рос.) (Формозов *et al.* 1954) та «Про вовка як шкідника тваринництва в Уральській та Гуріївській області» (рос.) (Формозов & Голов 1975).

Важливим і широко відомим доробком дослідника стали розроблені ним спіральні пастки-живоловки для лову сліпачків (Голов 1954) та сліпаків (Голов 1961). В основу було покладено так звані «донецькі» пастки для ховрахів, прості у виготовленні (корпус із дротяної спіралі), з падаючими дверцятами та приєднаної до дальнього краю жерстяної коробки-накопичувача. Такі пастки (без накопичувача) використовують і тепер (напр. Коробченко 2017).

Пізніші дослідження Б. Голова пов'язані з вивченням регіональної фауни, включно з аналізом динаміки чисельності мишовидих гризунів і її прогнозу (Голов 1962), аналіз просторового розподілу і чисельності на Полтавщині ондатри (Голов 1969) та сліпака (Голов 1975)¹. Важливими узагальненнями стали огляд «Ссавці фауни Полтавської області (препринт)» (1971) та «Зміни ландшафтів і фауни Полтавської області» (рос.) (Голов 1973).

Рис. 2. Борис Олександрович Голов, орієнтовно 1980 р. Фото з сімейного архіву, отримане від Б. Голова.

¹ Відоме цитування подібної праці з неповною бібліографією (можливо, це помилка бібліографічного опису цитованого тут видання): «Голов, Б. А. 1971. Распределение и численность на Полтавщине сусликов и слепыша. *Труды Харьковского сельскохозяйственного института*, 149».

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Все життя Бориса Голова було пов'язане з його роботою, спостереженням природи та родиною. На пенсії Борис Олександрович видав серію книжок з низкою автобіографічних деталей та матеріалів зі щоденників, серед них «Дітям, онукам, правнукам», «Замітки фенолога», «По Ворсклі, Дніпру і Пселу» (всі рос.; pdf на сайті <http://borisgolov.yolasite.com>).

Як учасник радянсько-німецької війни мав низку нагород, серед яких — орден «Червоної Зірки» (1944) та медаль «За оборону Ленінграда».

Сторінки про дослідника є на вебсайтах, зокрема: «Європейський університет в Петербурзі» <https://prozhito.org/person/1648>; родинний сайт про батька й діда <http://borisgolov.yolasite.com/>; серія фото і біографічних деталей є на сайті МДУ <http://vov.bio.msu.ru/dict/view.php?ID=111>

Література

- Голов, Б. А. 1954. Ловушка-живоловка на слепушонку. *Бюллетень МОИП. Отдел биологический*, **59** (5): 95–96.
- Голов, Б. А. 1961. Ловушка на слепыша. *Зоологический журнал*, **40** (7): 1110–1111.
- Голов, Б. А. 1962. К вопросу о динамике численности мышевидных грызунов и ее прогнозах. *Вопросы экологии*, № 6: 47–49.
- Голов, Б. А. 1969. Распределение и численность ондатры в Полтавской области. В кн.: *Изучение ресурсов наземных позвоночных фауны Украины*. Материалы республиканского координационного совещания (29–31 января 1969 г.). Наукова думка, Київ, 37–38.
- Голов, Б. А. 1973. Изменения ландшафтов и фауны Полтавской области. *Вестник зоологии*, № 6: 10–14. <https://bit.ly/2Hb82nx>
- Голов, Б. А. 1975. Территориальное распределение слепыша в Полтавской области. *Природное и сельскохозяйственное районирование СССР: Материалы VI Межвузовской конференции* (Москва, 27–29 мая 1971 г.). Изд-во Московского университета, Москва, 127–129.
- Коробченко, М. 2017. Пастка Голова та досвід її використання при дослідженнях гризунів-землеріїв. *Праці Теріологічної Школи*, **15**: 75–79. <http://doi.org/10.15407/ptt2017.15.075>
- Формозов, А. Н., К. С. Ходашева, Б. А. Голов. 1954. Влияние грызунов на растительность пастбищ и сенокосов глинистых полупустынь междуречья Волга-Урал. *Вопросы улучшения кормовой базы в степной, полупустынной и пустынной зонах СССР*. Москва, 331–340.
- Формозов, А. Н., Б. А. Голов. 1975. О волке как вредителе животноводства в Уральской и Гурьевской области. *Бюллетень МОИП. Отдел биологический*, **80** (1): 108–116.

ЗАГОРОДНИК, І., М. КОРОБЧЕНКО. Борис Голов як теріолог, еколог, музеолог. — Нарис про Бориса Голова (1923–2016) — відомого полтавського зоолога, який у різні періоди досліджував ссавців степових регіонів південного Уралу, Казахстану та України. Серед відомих авторських розробок — пастки на сліпачків і сліпаків. Найбільшу сумарну увагу у працях дослідника приділено фауні Полтавщини, щодо якої дослідник підготував низку спеціальних і оглядових праць. Серед спеціальних праць — аналіз і прогноз динаміки чисельності мишовидих гризунів, особливості просторового розподілу ондатри й сліпака. Серед оглядів — «Ссавці фауни Полтавщини» та «Зміни ландшафтів і фауни Полтавщини».